

УДК 657.372.2

УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ТА ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ У ЗВІТНОСТІ

Чорнак Т.В.

Дебіторська заборгованість є одним з основних активів підприємства, інформація про її розмір, стан та строки погашення є важливою у прийнятті управлінських рішень. У статті автор досліджує питання оцінки дебіторської заборгованості та її достовірного відображення у звітності. Проводиться критичний аналіз існуючих методичних положень та пропонуються шляхи їх вдосконалення. Досліджуються питання обов'язковості та строків створення резерву сумнівних боргів.

Ключові слова: оцінка, дебіторська заборгованість, резерв сумнівних боргів.

ВСТУП

Постановка проблеми. Здійснюючи господарську діяльність підприємство стикається з поняттям дебіторської заборгованості. Зважаючи на вид діяльності та розмір організації ця стаття балансу може займати досить вагоме місце. Циклічність розвитку економіки з періодичними спадами та кризами призводить до погіршення стану розрахунків між господарюючими суб'єктами. Неплатоспроможність підприємств викликає нарощування обсягів заборгованості у балансі. Тому важливим є якісна організація обліку, та проведення аудиту, зокрема внутрішнього, дебіторської заборгованості та її фінансового аналізу, з метою забезпечення мінімальних гарантій для користувачів фінансової звітності щодо достовірності, реальності, повноти і законності наведеної інформації про неї. Особливого значення ця проблема набуває в умовах економічної трансформації під час реформування системи бухгалтерського обліку України відповідно до міжнародних стандартів. Регулювання оцінки дебіторської заборгованості за допомогою створення резерву сумнівних боргів потребує подальшого вдосконалення в методичному плані, тому не дивно, що на практиці здебільшого відбувається ігнорування відповідних пунктів національних стандартів. Дослідження, направлені на вирішення окремих питань стосовно особливостей оцінки дебіторської заборгованості та її відображення у звітності, викладені у даній статті.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання обліку та управління дебіторською заборгованістю постійно викликають інтерес у колі науковців. Проблемам розвитку теорії і практики бухгалтерського обліку та оцінки дебіторської заборгованості присвячено ряд праць зарубіжних та вітчизняних учених - економістів: С. Д. Батехіна, І. А. Бланка, Ф. Ф. Бутинця, С. Ф. Голова, С. Грязнової, З. В. Гуцайлюка, Р. Дамарі, В. П. Завгороднього, О. Д. Заруби, В. В. Ковальова, Г. В. Савицької, Я. В. Соколова, В. В. Сопка, С. Хенка, А. Шаповалової та ін.

Дискусійні та актуальні питання розглядаються в фахових виданнях [1,2], а також у професійній бухгалтерській періодиці [3,4,5]

Методологія дослідження. При написанні статті використовувалися методи аналізу наукової і методичної літератури щодо оцінки дебіторської заборгованості, застосовувалися методи наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу і синтезу.

Цілі статті. Написання даної статті переслідувало цілі критичного огляду існуючої системи оцінки дебіторської заборгованості та її відображення у звітності, а також розробку рекомендацій по її вдосконаленню.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

За визначенням П(с)БО 10, дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату [6]. Дебіторська заборгованість визнається під час продажу (відвантаження) продукції (товарів, робіт, послуг) та оцінюється за первісною вартістю. Тобто відбувається розрив між нарахуванням доходів та реальним отриманням грошових коштів. І чим більший часовий розрив між двома подіями, тим менша імовірність закриття дебіторської заборгованості. Крім того, можливі випадки, коли підприємство вже ніколи й не отримає погашення заборгованості через цілий ряд причин. Внаслідок цього, постає проблема реальної оцінки дебіторської заборгованості, виходячи з принципу обачності, який застерігає від завищення оцінки активів підприємства.

Інструментом коригування оцінки дебіторської заборгованості є резерв сумнівних боргів. П(с)БО 10 не містить визначення цього терміну, лише зазначає, що сумнівний борг – це поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує невпевненість її погашення боржником. А дебіторська заборгованість повинна відображатись за чистою реалізаційною вартістю, тобто за вирахуванням резерву сумнівних боргів. Звідси постало три основних питання, які хвилювали теоретиків та практиків:

1. Чи є обов'язковим створення резерву сумнівних боргів?
2. На який саме вид заборгованості створювати резерв?
3. Коли потрібно створювати резерв?

Щодо першого питання, то цілком зрозуміло, що більшість бухгалтерів без особливого ентузіазму відносяться до необхідності розраховувати додаткові показники за заплутаними методиками, які до то ж періодично зазнають змін. Тому на практиці доволі часто відбувається ігнорування положень П(с)БО 10, тим більше, що за це не передбачено якоїсь серйозної відповідальності. В літературі теж зустрічаються суперечливі роз'яснення, зокрема, що формування резерву сумнівних боргів є процедурою скоріше обов'язковою, ніж добровільною, а за підприємством залишається тільки вибір методу створення резерву [3]. Такий висновок робиться на основі п.27 П(с)БО 2, згідно якого за статтею «Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги» до підсумку балансу включають чисту реалізаційну вартість [7]. До іншої заборгованості такої обов'язковості немає.

З іншого боку, п.7 П(с)БО 10 зазначає, що до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю однозначно включається лише поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (крім придбаній заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу).

Показники іншої дебіторської заборгованості наводяться у балансі за чистою реалізаційною вартістю лише у разі створення щодо неї резерву сумнівних боргів (п.32.1 П(с)БО 2). Тобто до відповідної статті включається остаточний підсумок або нетто-оцінка (первісна вартість за вирахуванням сумнівних боргів). Крім того, в прикладі №4 з додатку до П(с)БО 10 вказується на можливість створення резерву до статті «Векселі одержані», з включенням даної суми до витрат підприємства. На нашу думку, даний момент методично не обґрунтований. Адже при створенні резерву з відображенням витрат робиться проведення:

Дт 944 «Сумнівні та безнадійні борги» Кт 38 «Резерв сумнівних боргів».

Але оскільки стаття «Векселі одержані» вже повинна показуватись за чистою реалізаційною вартістю, то створення резерву з подальшим коригуванням на цю суму рядка 161 балансу призведе до некоректного заниження суми дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги). До того ж, з балансу неможливо буде отримати інформацію по якій вартості відображається інша дебіторська заборгованість (по первинній чи по чистій реалізаційній). У разі створення резерву на загальну суму іншої дебіторської заборгованості (як у прикладі 4), в балансі взагалі буде відсутня інформація про неї.

Виходом з цієї ситуації може бути введення додаткових рядків до балансу при створенні резерву для коригування іншої дебіторської заборгованості (векселі одержані, дебіторська заборгованість за розрахунками, інша поточна дебіторська заборгованість).

Іншим питанням, яке часто виникає стосовно резерву сумнівних боргів – це терміни його нарахування. За твердженням Сурніної К.С., резерви сумнівних боргів дозволяється створювати тільки за результатами інвентаризації дебіторської заборгованості в кінці року; в той же час пропонується розраховувати резерв перед складанням звітності, а використовуватись він буде протягом звітного року при потребі або безпосередньо перед складанням звітності [8]. Також існують думки, що резерв потрібно нараховувати помісячно.

Пункт 7 П(с)БО 10 однозначно вказує на те, що для визначення чистої реалізаційної вартості резерв сумнівних боргів обчислюється на дату балансу [6]. Тобто щоквартально при складанні офіційного балансу. Але на багатьох підприємствах (холдингових структурах, групах компаній, що управляються одним власником) практикується щомісячна консолідація бухгалтерської інформації, де також важлива актуальність оцінки дебіторської заборгованості. Для управлінського обліку теж необхідно частіше, ніж раз у квартал, визначати реальність заборгованості дебіторів.

Отже, можна зробити висновок, що при потребі в управлінських цілях розраховувати резерв сумнівних боргів доцільно щомісяця, з обов'язковим його визначенням щокварталу при складанні балансу.

Згідно з П(с)БО 10 величина резерву сумнівних боргів визначається за одним з методів:

- застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;
- застосування коефіцієнта сумнівності;

Вибір одного з методів є елементом облікової політики та обов'язково повинен бути зазначений у наказі про облікову політику. Ґрунтовніше дане питання досліджувалось нами у [9].

За методом застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості величина резерву визначається на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів. На нашу думку, даний метод є найбільш точним, оскільки досліджуються реальні дебітори, а не розраховуються середньостатистичні коефіцієнти. На жаль, відсутні чіткі рекомендації, за яких умов можна вважати заборгованість сумнівною, що дає можливість підприємству впливати на прибуток, маніпулюючи показником резерву. З іншого боку, при великій кількості контрагентів даний метод стає занадто трудомістким, та й отримання достовірної інформації стосовно економічної та фінансової діяльності партнерів є досить проблематичним.

Вважаємо за необхідне вдосконалили даний метод, вводючи певні критерії сумнівності заборгованості дебіторів:

- порушення справи про банкрутство;
- наявність претензій з боку інших контрагентів або держави;
- прострочення сплати боргу на п днів;
- ухилення дебіторів від спроб фіксування графіків погашення заборгованості.

Даний перелік може доповнюватись самим підприємством в залежності від специфіки його діяльності. Якщо в якості критерію обрати кількість днів прострочення боргу, то можливо досягнути суттєвого зниження трудомісткості за умови автоматизованого обліку розрахунків з дебіторами. Сучасні програмні продукти для автоматизації бухгалтерського обліку контролюють строки заборгованості та дозволяють запрограмувати автоматичне нарахування резерву за умови прострочення боргу на певну кількість днів.

Застосування наступного методу оцінки величини резерву сумнівних боргів містить ряд умов та обмежень, що негативно позначається на його точності та достовірності. Насамперед, для розрахунку цим способом потрібно, щоб підприємство мало визнану безнадійну заборгованість. Зрозуміло, що така є далеко не на всіх суб'єктах господарювання. Крім того, на нашу думку, не зовсім методично обґрунтованим є застосування показника безнадійної заборгованості для розрахунку сумнівної заборгованості. Колись списана заборгованість не може відкоригувати в балансі поточну дебіторську заборгованість з метою надання користувачам об'єктивної інформації.

Застосування методу питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації продукції може призвести до ситуації, коли резерв сумнівних боргів арифметично буде більше ніж показник дебіторської заборгованості у балансі. І хоча п.8 П(с)БО 10 наголошує, що залишок резерву сумнівних боргів на дату балансу не може бути більшим, ніж сума дебіторської заборгованості на ту саму дату, зрозуміло, що ця особливість методу є мінусом при аналізі позитивних та негативних моментів застосування існуючих способів розрахунку сумнівних боргів.

ВИСНОВКИ

Достовірна оцінка активів підприємства, в тому числі і дебіторської заборгованості, відіграє одну з ключових ролей у системі бухгалтерського обліку. Резерв сумнівних боргів коригує вартість дебіторської заборгованості у балансі з метою надання користувачам достовірної інформації.

Розраховувати резерв потрібно обов'язково, причому не тільки для дебіторської заборгованості за відвантаженою продукцією, а й для векселів одержаних та іншої дебіторської заборгованості. Але для двох останніх елементів звітності методика розрахунку резерву є недосконалою, тому пропонується введення додаткових рядків до балансу при створенні резерву для коригування іншої дебіторської заборгованості (векселі одержані, дебіторська заборгованість за розрахунками, інша поточна дебіторська заборгованість).

Дискусійним у літературі є також питання щодо термінів нарахування резерву. На основі аналізу П(с)БО 10 можна зробити висновок про необхідність щоквартального розрахунку на дату балансу. Пропонуємо також для цілей управлінського обліку робити щомісячні обрахунки.

Серед запропонованих П(с)БО 10 методів розрахунку сумнівної заборгованості, на нашу думку, найоптимальнішим є застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості. Враховуючи наведені у статті пропозиції, даний метод дозволить найточніше оцінити чисту реалізаційну вартість дебіторської заборгованості.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гура Н. Облік розрахунків з дебіторами і кредиторами / Н.Гура // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – №4. – с.29-35.
2. Матицина Н. Основні засади регулювання розрахункових відносин через управління дебіторською заборгованістю підприємств /Н. Матицина// Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – №12. – с.38–42.
3. Кушина О. Згадати все-2 / О.Кушина // Бухгалтерія.Право.Податки.Консультації. – 2006. – №3–4, с.58-63.
4. Губіна І. Резерв сумнівних боргів: створення та використання / І.Губіна // Бухгалтерія.Право.Податки.Консультації. – 2007. – №48. – с.68-70.
5. Риндя А. Сумніватися? Безсумнівно! (створення резерву сумнівних боргів уперше) / А.Риндя // Податки та бухгалтерський облік. – 2004. – №20. – с.36–41.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість». Затв. наказом Міністерства фінансів України від 08.10.99р. №237.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс». Затв. наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99р. №87.
8. Сурніна К.С. Удосконалення обліку дебіторської і кредиторської заборгованості промислових підприємств. Автореферат дис. канд. екон. наук. – Луганськ.: Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. - 2002. – 17с.
9. Чорнак Т.В. Формування облікової політики на підприємстві та її розкриття у звітності / Т.В.Чорнак // Вісник Ужгородського університету, Серія: Економіка – 2004, №15.-с.169-174.

Чорнак Тарас Васильович, ст. викладач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ «Ужгородський національний університет», тел. +380504324441, e-mail: taras.chornak@gmail.com